

Håndens og åndens arbejde

– tilrettelagt arbejde i et steinerpædagogisk perspektiv



Terje Erlandsen
Leder af Uddannelses- og Kulturcenter Marjatta

Hvad hånden former, er åndens spor, med flint har oldbonden tømret, kriget, hver spån du finder i Danmarks jord, er sjæl af dem, der har bygget riget. Vil selv du fatte dit væsens rod skøn på de skatte, de efterlod

Johannes V. Jensens (1873 – 1950)

Hvad hånden former, er åndens spor – fra tidernes morgen har hånden og ånden været nære følgesvende, hvilket også er temaet i Johannes V. Jensens digt. Vi tager hver dag fat i en lille bid af den fysiske verden, former vores omgivelser og sætter dermed et aftryk af os selv.

Hos de små børn starter håndens arbejde gennem en udforskende tilgang - alt skal sanses, smages på og pilles ved. Verden skal erfares. Selv om impulsen ikke er målrettet, udspringer den fra en nysgerrighed og en interesse for omgivelserne. Gennem håndens opdagelsesfærd, udvikles motorik, færdigheder og ikke mindst viden. Sprogligt genfinder vi dette i begreber som håndgribelighed og begribelighed – vi griber verden med vore hænder, og samtidig begriber vi den.

I ungdom og voksenlivet er hænderne redskabet til at realisere vore ideer og drømme. Vi bruger hænderne til at tjene til livets ophold, men også til at være skabende og forme omgivelserne i vort billede. Gennem hænderne er vi skabende, lærer, udvikler os, viser vor identitet, og viser hvem vi er. For udviklingshæmmede



Gennem hænderne er vi skabende, lærer, udvikler os, viser vor identitet og viser hvem vi er. For udviklingshæmmede som for andre, kan arbejde og håndværk være vejen frem til en positiv identitet og selvrepræsentation. Dette gør "hånd og ånd"-tematikken højst relevant for tilrettelagt arbejde.

som for andre, kan arbejde og håndværk være vejen frem til en positiv identitet og selvrepræsentation. Dette gør "hånd og ånd"-tematikken højst relevant for tilrettelagt arbejde.

Mit første møde med tilrettelagt arbejde var i 1990, da jeg blev ansat som værkstedsleder ved Helgeseter, et steinerpædagogisk tilbud for udviklingshæmmede i Norge. Opgaven var at drive et lysstøberi, organiseret som et beskyttet værksted. Arbejdstagerne var hovedsageligt uden verbalt sprog, vejledningsbehovene omfattende og min læringskurve var rimelig brat. Jeg vidste på forhånd intet om værkstedsdrift, lysestøbning eller udviklingshæmmede, men blev ved hjælp af gode kolleger socialiseret ind i steinerpædagogisk kultur og arbejdsfællesskab. Samtidigt blev jeg introduceret for et bestemt menneskesyn, hvor deltagelse i arbejdet var en selvfølge for alle, uafhængigt af produktivitet eller funktionsniveau.

Som ung værkstedsleder oplevede jeg at være med til noget meget vigtigt og meningsfuldt. Samtidig var det svært at beskrive, hvad denne meningsfuldhed bestod i. Lysene blev smukke og arbejdstagerne virkede tilfredse. I eftertid har jeg spurgt mig selv, hvad der giver oplevelsen af meningsfuldhed i tilrettelagt arbejde. Er det arbejdsprocesserne, produkterne

eller arbejdsfællesskabet? Og hvad er egentlig den overordnede målsætning med tilrettelagt arbejde for personer, der i udgangspunktet ikke er specielt produktive og har et stort behov for tilrettelægning?

Siden den gang har jeg levet med de spørgsmål, og nu, 27 år senere, vil jeg give nogle perspektiver på, hvordan vi kan forstå betydningen af tilrettelagt arbejde.

Arbejdets betydning: Værdiskabelse – social dimension og selvrealisering

Glæden ved at skabe noget og blive anerkendt af andre, er universel og noget alment menneskeligt. Uden at tage munden for fuld, kan vi fastslå, at arbejde er en vigtig del af vor tilværelse. Evidensen på dette er forskningsmæssigt grundigt dokumenteret. Resultaterne viser, både nationalt og internationalt, at et tilhørsforhold til arbejdsmarkedet påvirker både livskvalitet og sundhed i positiv retning.

Forskerne Heiret & Stokkedal Bokn (2008) bruger de tre begreber værdiskabelsesdimension, social dimension og selvrealiseringsdimension for at forklare arbejdets betydning for os mennesker. Det første perspektiv, værdiskabelse, er jo ret indlysende. Pointen med arbejde er jo, at der laves noget af værdi, som andre vil købe eller bliver glade for. Værdiskabelse giver også positiv feedback til dem, der producerer. Når jeg laver noget værdifuldt andre bliver glad for, bliver jeg også selv værdsat. Dette påvirker både selvværd, personlig og social identitet i positiv retning.

Arbejdet har imidlertid også en social meningsdimension. Udover familie og venner, er arbejdslivet det vigtigste omdrejningspunkt for fællesskab, social samhørighed, identitet og anerkendelse, hvilket for de fleste af os er grundlaget for et meningsfuldt liv.

Arbejdets tredje meningsdimension er selvrealisering. Med dette menes at arbejdsfællesskabet også skal give mulighed til læring, udvikling, samt muligheden for at bruge evner og resurser på en meningsfuld måde.

Begreberne værdiskabelsesdimension, social dimension og selvrealiseringsdimension er møntet på det ordinære arbejdsmarked. Alligevel tør jeg påstå, at de samme forhold gør sig gældende på det socialpædagogiske område. Gode tilrettelagte arbejdspladser skal opfylde nøjagtigt de samme behov som almindeligt lønarbejde på ordinære vilkår. Der skal gerne produceres noget værdifuldt andre kan bruge, der skal tilrettelægges for et inklu-



Lars Meling
Helgeseters bageri
Foto: Frode Hølleland



Lars Meling – Helgeseters bageri. Foto: Frode Hølleland



Håndværk er en aktiv proces, der både træner og aktiverer menneskets vilje. Gennem håndens arbejde og rytmisk gentagende arbejdsgange trænes både vedholdenhed, vilje og færdigheder

derende, socialt arbejdsfællesskab og arbejdet skal give muligheder for udvikling, læring og selvrealisering. Målsætningerne er ens, men i tilrettelagt arbejde er vejen til målet mere kringlet. Der stilles store krav til værkstedsledere i socialpædagogisk regi, når alle skal realisere deres evner inden rammerne af det sociale fællesskab og samtidig producere noget af værdi. Balancen mellem alle de hensyn skal overvejes hver eneste dag. Bliver det for lidt produktion, forsvinder noget af arbejdsfællesskabets sammenhængskraft. Samtidigt er der fare for at både værkstedsledere og arbejdstagerne løber sur i den, hvis vi glemmer, at det er tilrettelagt arbejde, vi laver, og ensidigt fokuserer på værdiskabelse eller indtjening.

I det følgende vil jeg kort beskrive elementer ved steinerpædagogiske tilgange til tilrettelagt arbejde som supplement til de almene begreber værdiskabelse, social dimension og selvrealisering.

Steinerpædagogik og tilrettelagt arbejde

Steinerpædagogiske bo- og arbejdsfællesskaber for udviklingshæmmede eksisterer i dag world wide og rummer en bred palet af organisationsformer og praksisser. Stederne

har, trods deres forskelligheder, det fælles træk, at arbejdet vurderes som væsentligt for menneskets trivsel og udvikling (Erlandsen 2017). Videre betegnes arbejde i steinerpædagogisk sammenhæng som en central betingelse for udviklingshæmmedes oplevelse af mening og selvrespekt (Edlund, 2010, s. 291). Den steinerpædagogiske praksis for tilrettelagt arbejde udgår fra et lighedsprincip, hvor alle, uafhængigt af funktionsniveau og status, yder efter evne og skaber noget sammen. Synet på arbejde refererer med dette til en social praksis, hvor arbejdet er selve omdrejningspunktet og en måde at være sammen på: ”Du gør noget for mig og jeg gør noget for dig. Og i det vi arbejder sammen, opstår fællesskab.” (Husebø, 2013).

Et arbejdsfællesskab, hvor alle yder efter evne og nyder efter behov, er noget Steiner også beskriver i sit sociale tregreningsprincip, hvor målet netop er broderskab i det økonomiske liv. Dette støtter op under et menneskesyn, som ikke favoriserer de mest produktive af os, men i stedet lægger vægt på en social ansvarlighed, der giver alle mennesker og mangfoldigheden livets ret. De grundlæggende steinerpædagogiske værdier handler dybest set om en usvigelig tro på menneskets



Helgeseter – Gården – Arkivfoto



Viljen opstår, ud fra en steinerpædagogisk forståelse, der hvor materialitet møder handling, altså i det øjeblik, hvor jeg konkret med mine hænder og min krop går i gang med en målrettet aktivitet

ubegrænsede udviklingspotentiale. Med dette udgangspunkt bliver målsætningen at den enkeltes ressourcer skal kunne udfolde sig, så den enkelte kan bidrage ud fra sine forudsætninger. I steinerpædagogiske sammenhænge er arbejdsfællesskaberne derfor vigtige arenaer, hvor mennesker lærer, udvikles, dygtiggør sig, danner deres identitet og sammen skaber et meningsfuldt, værdigt liv.

Arbejdets terapeutiske, sundhedsfremmende dimension

I helsepædagogisk kursus refererer Rudolf Steiner til et eksempel, hvor en mand venter på sporvognen. Han ser den komme, dørene lukkes op, han ved, han skal med, men får sig ikke til at handle. Manden ser at dørene lukkes, sporvognen kører, og han står alene tilbage på perronen (Steiner, 1924 s. 20).

Eksemplet refererer til Steiners grundforståelse af udviklingshæmning som en viljesproblematik, et tema, der fordrer en nærmere forklaring. Rudolf Steiner opfatter ikke blot viljesbegrebet, som en kognitiv størrelse, men mere som en aktivitet eller handling. Jeg bruger ikke blot min vilje, når jeg tænker, at jeg vil noget eller siger højt: Jeg vil!

Viljen opstår, ud fra en steinerpædago-

gisk forståelse, der hvor materialitet møder handling, altså i det øjeblik, hvor jeg konkret med mine hænder og min krop går i gang med en målrettet aktivitet. Den socialpædagogiske opgave bliver i lys af dette at vække den enkeltes interesse for omgivelserne, se den enkeltes ressourcer og skabe motivation til handling.

Håndværk er en aktiv proces, der både træner og aktiverer menneskets vilje. Gennem håndens arbejde og rytmisk gentagende arbejdsgange trænes både vedholdenhed, vilje og færdigheder. Ifølge Rudolf Steiner kan disse ”viljens øvelser” også virke terapeutisk på menneskets konstitution. Håndens arbejde kan derfor, set fra et steinerpædagogisk perspektiv, styrke åndens arbejde og med dette potentielt bidrage positivt til menneskets udvikling som helhed.

Principper for tilrettelæggelse – begribelighed, håndterbarhed, meningsfuldhed

Aron Antonovsky bruger begrebet salutogenese om aktiviteter, der fremmer vor sundhed. Begrebet har mange paralleller til steinerpædagogisk praksis og kan fint benyttes, når vi drøfter tilrettelæggelse af arbejde for udviklingshæmmede. Både Antonovsky og Steiner



Pål Herteig Helgeseters
snekerværksted. Arkivfoto

fokuserer på det, som er sundt, på menneskets muligheder og potentialer fremfor begrænsningerne. De er begge fortalere for en holistisk tilgang og er helt enige om, at oplevelsen af sammenhæng i livet fremmer sundhed. Ifølge Antonovsky opstår oplevelsen af sammenhæng, når livet opleves som begribeligt, håndterbart og meningsfuldt (Antonovsky, 1987). Dette er også genkendelige elementer i steinerpædagogisk teori og praksis.

I steinerpædagogisk håndværkspraksis sikres oplevelsen af sammenhæng ved at følge processen fra råvare til det færdige produkt. I landbrugsværkstedet følges processen fra frø til plante og fra jord til bord. Desuden lægges der vægt på, at arbejdsprocesserne er begribelige og håndterbare ud fra arbejdstagernes forudsætninger. Traditionelle håndværk, landbrug og produktion af fødevarer, giver mulighed for arbejdsprocesser, hvor arbejdstagerne kan håndtere enkle arbejdsprocesser, forstår, hvad de laver, og hvorfor de laver det. Dette styrker potentielt arbejdstagernes oplevelse af helhed, mening og sammenhæng. Den steinerpædagogiske arbejdspraksis har med dette et tydeligt helsefremmende salutogenesisk perspektiv, hvor både begribelighed, meningsfuldhed og håndterbarhed er bærende elementer (Erlandsen, 2017).

Ånden og hånden - fremtidens tilrettelagte arbejde og vejen videre

Den steinerpædagogiske praksis har meget at byde ind med i forhold til tilrettelagte arbejdstilbud. Mange af tilbuddene er baseret på landbrug og klassiske håndværk af forbillig kvalitet. I det ordinære arbejdsliv er tiden løbet fra denne type arbejde. Produktionen er enten sendt udenlands, eller mekaniseret. I tilrettelagt arbejde er det imidlertid fortsat muligt at arbejde med hånden, ånden og kvalitet, med biodynamisk landbrug, naturlige råvarer og processer, der tager tid. Det er et stort privilegie, at have denne mulighed, nu i effektiviseringsens tidsalder. Samtidigt skal vi forholde os til, at samfundet ændrer sig, og udvide vor forståelse af, hvad håndværk er og kan være? Måske skal vi give udviklingshæmmede muligheder for at lave kunstneriske aktiviteter som arbejde? Måske skal vi satse på servicereleterede opgaver, der giver bedre kontakt lokalmiljø og samfund?

De klassiske håndværk har fortsat sin berettigelse. Samtidig er tiden moden til at tænke ud af boksen og udvikle nye ideer og praksisser, så udviklingshæmmede får flere

muligheder til at udfolde deres talenter i arbejdslivet. Dette kan vi trygt gøre, så længe vi ikke smider vores faglighed og kerneværdier ud med badevandet.

Grundlæggende drejer tilrettelagt arbejde sig om at skabe rammer, hvor alle kan deltage, være til nytte, udvikle sig, se og blive set, og blive den bedste udgave af sig selv i fællesskab med andre. Dette er et behov alle mennesker har, uafhængig af funktionsniveau. I socialpædagogikken vil jeg imidlertid betegne arbejdsfællesskabet som en grundlæggende betingelse for et værdigt, meningsfuldt liv. Desuden giver nytænkning på dette område muligheder for social innovation. I en tid, der præges af effektivitet og målstyring, kan gode, tilrettelagte arbejdstilbud bidrage til et varmere og mere inkluderende samfund, hvor der også er plads til dem, der ikke løber stærkest. Desuden kan denne langsomhed, i positiv forstand skabe unikke produkter og oplevelser af høj kvalitet, som det moderne samfund har brug for.

- Edlund, B. (2010). Kulturøyer. Antroposofiske tiltak for mennesker med spesielle behov 1924 - 1990. Oslo: Antropos forlag.

- Erlandsen, T. (2017). "Jeg arbejder, altså er jeg". Arbeidets betydning for utviklingshemmede. Oslo: Sosialterapeutisk forbund. Isbn nr . 978 - 82- 690780 - 0 - 8. Udgivelsen kan også læses på: http://www.uddannelsemarjatta.dk/sites/default/files/mediearkiv/rapport_-_terje_e._jeg_arbejder2c_altsaa_er_jeg_.pdf

- Jensen, Johannes V. (1925). "Hvor smiler Fager". Sangtekst til Danmarkssangen

- Heiret, J. Stokkedal Bokn, H. (2008). Meningen med (arbeids)livet: Sosiologi i dag, årgang 38, nr. 4/2008 5-28. Hentet 15.09.2015 fra <http://ojs.novus.no/index.php/SID/article/view/294/280>

- Husebø, E. (2013). Å arbeide for hverandre, ikke for seg selv. Landsbyliv 34 - 2013. Hentet 22.01.2016 fra <http://sosialterapi.no/wp-content/uploads/LBL-34-sosial-grunnlov.pdf>

- Steiner, R. (1996). Helsepædagogisk kursus. Odense: Forlaget Jupiter

- Antonovsky, A. (1987). Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well. San Francisco: Jossey-Bass.



Jon Hope - Helgeseters Lysværksted



Gunnar Franck og Kari Anna Berger Kolbjørnsen -
Karneval på Helgeseter - Arkivfoto